

Overdenking

Gemeente, Schelden doet geen pijn. Dat riepen we vroeger tegen elkaar op het schoolplein. Maar eigenlijk wisten we ook toen wel beter. Woorden kunnen wel degelijk pijn doen, en niet alleen scheldwoorden. Een woordelijk schouderklopje, een verbale blijk van waardering doet ons groeien en bloeien. Een reprimande, een vuile opmerking, een verbale stoot onder de gordel doet ons krimpen. Bij taal komt heel wat emotie kijken en taal is vaak inzet van strijd. Letterlijk in een taalstrijd, maar ook symbolisch. De woorden die we gebruiken zeggen iets over hoe de wereld volgens ons in elkaar zit. Over wie of wat we belangrijk vinden. Taal sluit in maar ook uit. Legt bloot maar dekt ook toe, verhullend taalgebruik. Taal beurt op en slaat dood. Dat geldt voor ons samenleven, dat geldt voor de sociale media, en het geldt ook voor ons godsdienstig leven en de geloofsgemeenschap. Let op je woorden, houd die invloedrijke tong in bedwang.

Taal als verraderlijk medium

In een interview in dat veelgelezen boek van journalist Fokke Obbema over een zinvol leven, daarin komt ook de Vlaamse dichteres Maud Vanhauwaert aan het woord. Zinvol leven heeft voor haar te maken met loskomen van zoals zij dat noemt je eigen prullerige leventje en...

bijvoorbeeld in een ontmoeting ervaren dat er ook nog iets overstijgends bestaat. Dat je je met een ander en met het geheel der dingen wezenlijk verbonden kunt voelen. Dat kan ook door een zin van lang geleden te lezen, bijvoorbeeld uit de bijbel, waarin iets exact verwoord wordt zoals jij het zelf ook ervaart. Vanhauwaert noemt dat een verbinding door tijd en ruimte heen waar ze kippenvel van krijgt.

Zo'n kippenvel-moment komt niet alleen, maar wel vaak via woorden, via taal tot stand. Tegelijk staat taal ware ontmoetingen ook vaak in de weg. Ik citeer: 'Ik heb het dan vooral over gesproken taal. Die leidt vaak tot misverstaan. Wanneer ik iets zeg, wat hoort die ander dan? Je hebt eigenlijk geen idee. Praten is vaak een wirwar van misverstanden. Al pratend merk ik zelf hoe zinnen vaak los in de lucht blijven hangen. Als schrijver en dichter kun je de illusie hebben dat je meer controle over je woorden hebt omdat je ze weloverwogen kiest. Maar dan nog blijft de onzekerheid hoe iemand die woorden tot zich neemt. Je moet er maar op vertrouwen dat de lezer er iets uit kan plukken wat voor haar of hem betekenis heeft. Voor een schrijver is een zinvol leven ook een leven vol zinnen, geschreven en gesproken. Maar die zinnen vragen om zorgvuldige omgang en afweging. Taal is en blijft een verraderlijk medium'. Einde citaat. Voor je het weet spreek je met dezelfde woorden een andere taal, die niet verbindt maar tegenstellingen aanscherpt. Gebruik van taal begint dus met heel goed naar elkaar luisteren. Zoals bekend: een mens heeft niet voor niets twee oren en maar één mond. Of zoals Jakobus het zegt: denk na voordat je iets zegt. Doe eerst een slot op je mond.

Jakobusbrief

Dat het taalprobleem van alle tijden is blijkt wel uit die aloude Jakobusbrief. Het is een ethische verhandeling, een ethische les over wat er, in het licht van het geloof en in navolging van Jezus, van ons verwacht wordt. Die ethische les gaat over veel, en dus ook over onze taligheid, woordgebruik, ons spreken en zwijgen. Toegespitst op

dat kleine lichaamsdeel van de tong. De tong is maar een heel klein deel van ons lichaam, maar wat heeft die tong veel praatjes. Veel van onze woorden komen niet op uit bedachtzame stilte, maar uit angst, woede, haat, vooroordeel, met alle gevolgen van dien. Wees je bewust zegt Jakobus dat taal niet onschuldig is, woorden kunnen pijn doen, onze mond kan zegenen en vervloeken (Jak. 3: 10). Wees dus traag met spreken, beteugel je tong en, typisch Jakobus, zet je woorden om in daden. Bijvoorbeeld door weduwen en wezen, vluchtelingen bij te staan in hun nood.

Geheel in Jakobus geest benadrukte oud-bondskanselier en domineesdochter Angela Merkel, eveneens het grote belang van het kiezen van de juiste woorden:

'Woorden zijn de voorloper van het handelen. Wanneer de verkeerde woorden worden gekozen gaat ook het handelen de verkeerde kant op. En dan ligt geweld op de loer. Zorgzaamheid in het taalgebruik is door digitalisering en sociale media zeker niet eenvoudiger geworden. Daarom juist moeten we heel voorzichtig omgaan met woorden.'

Waarvan akte! Zeker in protestantse kerken worden van oudsher veel woorden gesproken, ik maak me daar als voorganger natuurlijk ook schuldig aan. Gelukkig beseffen ook de meeste protestanten tegenwoordig dat een preek van minimaal 45 minuten wat veel van het goede is. Geloof leeft niet van woorden alleen, maar ook van muziek, stilte, beelden, geuren, rituele handelingen, samen-zijn. Tegelijk blijven woorden nodig om iets van onze geloofservaringen te verwoorden. Maar zeker ook dan geldt: eerst luisteren dan spreken, twee oren, één mond.

Al helemaal als we God in taal ter sprake pogen te brengen of zo u wilt de goddelijke dimensie van het leven in woorden pogen te vangen. Gods-dienst beschikt niet over een eigen geheimtaal, maar moet het doen met de alom beschikbare woorden uit onze taal. Met en in die woorden moet ze God ter sprake brengen.

Een prachtig gedicht van Gerrit Achterberg, 'Code', gaat daar over:

*De levenskracht die gij eenmaal bezat
verdeelt zich nu over het abc.
Ik combineer er sleutelwoorden mee
en open naar uw dood het zware slot.*

*Het is, in 't vers, de figuratie: God,
te vinden in de letters g, o, d,
in deze volgorde, maar niet per se,
ook ander formaties kunnen dat.*

*Iedere serie, elke schakeling,
uit welke taal genomen, is geschikt,
zolang ze in de juiste spanning staat.*

*De dichter, onder 't schrijven, weegt en wikt,
op dood en leven een schermutseling,
totdat de deur eindelijk opengaat.*

(Gerrit Achterberg (1905-1962) uit: En Jezus schreef in 't zand (1947))

Het gedicht van Achterberg drukt precies uit hoe zorgvuldig we met taal om moeten gaan, in gesprek met elkaar en in gesprek over en met God. De heilige boeken staan vol met miljoenen aan God gewijde woorden. Maar het kan ook met een enkel woord, liefde, hoop, genade, medemenselijkheid. Juist als het gaat om de hoogste waarden in ons leven is behoedzaamheid geboden. Voorzichtig, zuinig taalgebruik dat opkomt uit stilte en ruimte laat voor het levensraadsel, het mysterie. God ter sprake brengen is worstelen met taal die onze ervaringen met de dieptedimensie van het leven kan verwoorden.

Toren van Babel

Wij wonen in één stad maar meer nog
wonen wij in vele talen die langs en over
en in elkaar botsen en die klinken
met tongen die vreemd vallen

Wij wonen in één stad in vele talen
maar meer nog wonen wij allen
in ons eigen hoofd dat soms een stad vormt
op zich, met gedachten in al te korte

bochten, monumenten van herinneringen
en plekken waar je beter niet alleen komt
's nachts. Wij dolen in deze ene stad in
onze eigen werelden rond en net daarom

misschien is het zo bijzonder als iemand
je plots aankijkt op een tram of op straat
en je door alle talen en hoofden heen
het gevoel hebt dat je er elkaar

naakt raakt

Stadsgedicht: Maud Vanhauwaert 2019

Gemeente ten slotte terug naar Maud Vanhauwaert. Ze schreef een prachtig stadsgedicht voor Antwerpen met als titel 'Toren van Babel'. Bij uitstek het symbool van door hoogmoed ingegeven spraakverwarring en miscommunicatie. Het gedicht werd in maar liefst zeventien talen vertaald waarbij de betekenis steeds iets verschoof. Er is niet één ware taal of absolute waarheid. Waarheid is altijd persoonlijk gekleurd maar kan dankzij taal toch met elkaar gedeeld. In het gedicht klinkt absoluut het besef door dat taal een lastig fenomeen is dat mensen van elkaar verwijderen kan. Taal als verraderlijk medium. Maar het omgekeerde is ook mogelijk: dat ene wonderlijke moment dat je elkaar verstaat door alle menselijke barrières heen. Vanhauwaert laat in het midden of dat wonder nu dankzij of juist ondanks taal geschiedt. Maar een ding is zeker: het wonder wordt in de taal van een gedicht aan ons overgebracht en nodigt ons uit ons voor dat wonder te openen.